

РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ (Београд)

О ПАРТИКУЛАРИЗАТОРИМА-САДРЖАВАЧИМА

У раду се скреће пажња на партикуларизацију помоћу посебног типа партикуларизатора које смо назвали партикуларизаторима-садржавачима. Наглашава се да синтагме с овим партикуларизаторима представљају, у синтаксичком и семантичком смислу, неразложиве лексичке јединице, нијансирају се могућа значења оваквих синтагми и наводе њихови типови који су засновани на семантичком и синтаксичком критеријуму. Аутор предлаже и начин лексикографске обраде ових јединица.

1. Увод. Циљ овог рада је семантичка анализа једног типа партитивних синтагми којима се означава нека количина намирница, течности или неких других артикала што се користе у домаћинству. Ове синтагме садрже генитив дѐла¹ као зависни члан и то им је важна семантичко-син-

¹ Наиме, Т. А. Тулина (1962: 7) пише о две врсте партитивног генитива, а то су *генитив дѐла (родителный части)*: *стакан воды, кусок хлеба* и *генитив свеукупности (родителный совокупности)*: *количество студентов, масса вопросов*. Управни члан синтагме чији је зависни члан генитив свеукупности означава групу целих јединица. Као подтип генитива дѐла, Т. А. Тулина разматра *генитив мере*: *литр молока, метр сайина, йонна угля*. Главни члан ових синтагми означава јединицу мере. Ауторка у раду анализира сличности и разлике у семантичком и синтаксичком понашању наведених генитивних синтагми, изазваних управо различитим значењем генитива. И. Пете (1965: 190) и К. Фелешко (1995: 49) другачије третирају однос између генитива дѐла и генитива мере. Генитив мере је субординациона веза речи чији је главни члан именица која означава јединицу мере (*метр, йона*) или друга именица са истим таквим конвенционално прихваћеним значењем (*флаша јевтиног црнила, два камиона Немаца*), и зависни члан је именица која означава предмет што се мери. Генитив дѐла је субординациона веза речи чији главни члан означава део целине, без истицања њеног квантитативног аспекта (именице са најопштијим значењем *део*), а зависни члан означава предмет који се састоји из наведених делова: *черек меса, део зида, грудвице сира*. (исп. К. Фелешко, *op. cit.*). Ми ћемо се у овом раду придржавати поделе Т. А. Тулине. Објашњење за ово опредељење в. у напомени бр. 10.

таксичка кохезиона особина. Према значењу главног конституента, постоји неколико врста синтагми које означавају намирнице: (1) оне чији главни члан означава какву посуду (*бокал вина, кашика брашна, лонац њасуља, њањир сује, чаша воде*), (2) оне чији главни члан представља именицу непотпуног, партитивног значења (*комад меса, кашика лимуна, њарче хлеба, режањ сланине*), (3) оне чији центар означава неку мерну јединицу (*грам шећера, килограм хлеба, литар млека*), (4) оне чији главни конституент није именица (*две јабуке, мало сира, нешто уља*). Такође, ове синтагме можемо поделити и према значењу зависног конституента на оне чији зависни члан означава материју, па је исказан градивном именицом (*брашно, вода, со, шећер*) и на оне чији зависни члан означава предмет (*јабука, кифла, кромњир, хлеб*). Именице за означавање предмета могу бити бројиве (*јабука, малина, шљива*) и небројиве (*кромњир, кујус, лук*).² Предмет нашег интересовања у овом раду биће оне партитивне синтагме чији главни конституент означава какву посуду, а зависни материју.

2.1. Терминологија. Управни и зависни конституенти оваквих синтагми могу бити номиновани на различите начине. Е. Сапир (1930),³ на пример, разликује следеће сегменте: *quantifiable* [или у преводу на руски *квантифицируемое* (= *подложно квантификацији, измерљиво*)] јесте све оно што може бити количински окарактеризовано. *Quantifier* (на руском и српском *квантификатор*⁴) мери или оцењује степен или количину онога што је квантификовано. *Quantificate* (на руском и српском *квантификај*) означава квантификовани појам који се може одредити по количини. Синтагма *њањир сује* била би *квантификај*, *њањир* је *квантификатор*, а *суја* је оно што је квантификовано.

2.2. М. Ивић (1980) уводи термин *њарњикуларизајор* за означавање језичких средстава које служе за исказивање делова целине или издајање појединачног.

² О избројивости именица које означавају воће и поврће в. И. Пете (1965: 193–195) и М. Ivić (1982b).

³ У раду „Totality“, *Language Monograph*, 6, 1930, 6–28. Нама је био доступан руски превод овог рада „Целостность“, превод Н. В. Перцова, у: Э. Сепир, *Избранные труды по языкознанию и культурологии*, Москва, 1993, 386–408. Преводац је у заградама наводио термине и примере из оригиналне верзије рада на енглеском језику.

⁴ „У математичкој логици, из које је преузет термин квантификатор, тај термин је резервисан за именовање двеју врсти логичких оператора (егзистенцијалних и универзалних квантификатора) чију суштину приближно илуструју заменичке речи као *нешто* и *све*. У лингвистици изгледа оправдана употреба термина квантификатор у једном ширем значењу: квантификатори су све језичке јединице са количинским значењем“. П. Пипер (1983: 112). П. Пипер пише о апсолутним и релативним заменичко-прилошким квантификаторима.

Након што је Л. Коен (1980: 16) употребио термин *фрагментарности*, *фрагментаризација*,⁵ М. Ивић (1995а: 23) раздваја партикуларизацију од фрагментаризације.⁶ У том смислу, могли бисмо говорити и о *фрагментаризаторима* (иако се овај термин нигде не наводи експлицитно) у оним случајевима када као резултат партикуларизације добијамо остатак неке намирнице која је конкретизована као предмет. Тако би главни конституент синтагме *парче дугмета* био фрагментаризатор, зато што парче дугмета није исто што и дугме, већ оно што је од њега одвојено, док би главни конституенти синтагми *шањир сује*, *чаша воде* били партикуларизатори, зато што је вода у чаши још увек вода и не може бити перципирана као некакво парче које је од ње остало. Ова дистинкција произлази, наравно, из тога што се намирнице могу испољавати као неуобличена (тј. само *ad hoc* уобличена) материја или као уобличени предмети.

2.3. Љ. Поповић (1992: 260) партитивну синтагму дели на *партитивну реч* и *партитивну допуну*. Лексичко језгро партитивне синтагме у синтаксичком смислу јесте партитивна реч. У синтагми *векна белог хлеба* партитивна реч је именица *векна*, а партитивну допуну чини именичка синтаagma у генитиву.

2.4. Ми ћемо у овом раду партитивне синтагме о којима говоримо најчешће делити на партикуларизатор и партитивну допуну. У синтагми *шањир сује*, *шањир* ћемо називати партикуларизатором, а *сују* партитивном допуном.

3.1. **Одређење проблема.** По М. Ивић (1980: 4), има партикуларизаторâ који имају само партикуларизаторско значење. Они „партикуларизујући не дају никакав прецизан податак ни о облику ни о димензијама ’опредмећеног’”. Кад је употребљена уз градивну именицу, реч *комад* информисе једино о томе да је у питању појединачан ентитет нечег чврстог што се може сећи, односно ломити: *комад сланине*, *комад сџакла*, *комад угља*, *комад лима*.“ Други тип партикуларизаторâ М. Ивић (1980: 3) назива *уобличивачима*: „Појаве са значењем ’материја’ могу се идентификовати не само квантификавањем него и уобличавањем: *ниш* (*џаучине*), *колуш*

⁵ По Л. Коену: „Именице као што су *џочешак*, *крај*, *заврешак*, *део*, *средина*, *осџашак*, *парче* (уз једнину бројивих именица) користе се за означавање делова овог или оног типа целине, другим речима за конверзију израза с обележјем [– фрагментарност] у изразе с обележјем [+ фрагментарност]: уп. *џочешак романа*, *крај раџа*, *заврешак џриче*, *део мираза*, *средина џуџа*, *осџашак џлаше*, *парче колача*, *одломак сонаше*.“

⁶ Како наводи М. Ивић (1995а: 23), „фрагментаризација јесте партикуларизација – кад се ради о „материји“; а није то – кад се ради о „предмету“. Отуда и неидентичност служби управних речи у конструкцијама типа (1) ДЕО *дугмета*, ПАРЧЕ *кифле* и сл., односно (2) ПАРЧЕ *сџакла*, КОМАД *меса* и сл.: док у случају (1) оне функционишу искључиво као фрагментаризатори, у случају (2) је њихова улога првенствено партикуларизаторског карактера.“

(*дима*), *грудва* (*снега*), *ѿрамен* (*косе*),“ Ми ћемо се у овом раду бавити партикуларизаторима који означавају посуде, што значи да имају садржатељско значење, па ћемо из назвати *садржавачима*⁷: *бокал вина*, *кашика брашна*, *корѿа јагодâ*, *лонац ѿасуља*, *ѿањир суѿе*, *флаша ракије*, *чаша воде*, *шоља кафе*.⁸ Именице *бокал*, *кашика*, *корѿа*, *лонац*, *ѿањир*, *флаша*, *чаша*, *шоља* чине скуп парадигматски повезаних лексема. Овај лексички скуп можемо назвати лексичко-семантичком групом речи [Д. Гортан-Премк (1984–1985: 186)] или тематском групом [Р. Драгићевић (1996: 99)]. Системски повезане лексеме испољавају сличност или идентичност у синтаксичком, морфолошком, творбеном и семантичком понашању.⁹

Као пример истоветности семантичког понашања ових лексема можемо навести регуларну полисемију,¹⁰ којој подлежу. Регуларност се огледа у способности лексема да развијају секундарне семантичке реализације користећи се метонимијском трансформацијом *ѿосуда*, *наѿрава* – *количина која сѿаје у ѿу ѿосуду*, *наѿраву*. Тако, лексеме *бокал*, *корѿа*, *ѿањир*, *чаша* у партитивним синтагмама *бокал вина*, *корѿа шљива*, *ѿањир суѿе*, *чаша воде* имају способност означавања количине течности односно материје која може у њих да стане. По подацима из наших речника, немају све лексеме ове групе развијене секундарне семантичке реализације путем поменутог механизма. Тако, регуларној полисемији подлежу, на пример, следеће именице: *боца*, *ведро*, *канѿа*, *кашика*, *корѿа*, *ѿањир*, *чаша*, а не подлежу јој, по *Речнику САНУ* или *Речнику МС*: *буре*, *вангла*, *каца*, *корѿѿо*, *лавор*, *лонац*, *лоѿаѿа*, *ѿлех*, *ѿиѿањ*, *чанак*, *шерѿа*. О томе пише Д. Гортан-Премк (1984–1985: 186): „Код лексема *шерѿа*, *лонац* та семантичка реализација недостаје. Разлоге за ово видимо у томе што је у првој групи речи одређена, увек иста величина пратећа семантичка компонента примарног значења, која и омогућава метонимијски развитак секундарног значења, а у другој групи речи примарна семантичка реализација није везана за појам одређене величине. А то значи да, нпр., реч *кашика* у семантичкој позицији *кашика брашна* именује одређену количину, количину која износи око 25 гр (дакле, именује нов појам), док је, нпр., употреба речи *лонац* у примеру *ѿојео је лонац куйуса* ситуа-

⁷ Одлучили смо се за домаћи термин да бисмо га усагласили са термином *убличивач* Милке Ивић. Иначе, прикладни термини за ову врсту партикуларизатора могли би бити и *конѿенѿори* или *конѿејнери*.

⁸ Садржавачи намирница и најразличитијих материја су најчешће посуде, али не мора увек тако да буде, исп. на пример, примарно значење именице *зубаѿка* по *Речнику САНУ*: *количина сена коју коњ или говече одједном узме у усѿа*. Ако не говоримо само о садржавању намирница, велики број именица најразличитијих значења спада у садржаваче, на пример: *библиѿека књига*, *орман одеће*, *ѿолица играчака*.

⁹ Опширније о томе в. у Р. Драгићевић (1996: 96–97).

¹⁰ О регуларној полисемији в. М. Ивић (1982а) и Д. Гортан-Премк (1984–1985).

циона, и њено је разумевање условљено знањем о коме је и о коликом лонцу реч.“

Међутим, није необична употреба лексема *лонац* и *шерџа* у позицијама као *Скувала је лонац куйуса* или *Загрејала је шерџу воде*. Чак и ако не знамо о којем је лонцу и шерпи реч, наведене реченице нису лишене информативности, и поред тога што ови судови могу бити различите величине. Такође, ни синтагмом *кашика шећера* не исказује се прецизно о којој је количини шећера реч зато што се кашиком може захватити више или мање шећера. Како је онда реализована ова метонимијска формула?

3.2. О *џањиру суйе*. Семантичке реализације добијене метафоричком или метонимијском дисперзијом најчешће се односе на неке одређене ентитете. То је сасвим очекивано, због тога што сваки настали ентитет изискује номинацију и што јој, наравно, његово настајање претходи. Наведимо још неколико метонимијских формула, према Д. Гортан-Премк (1997: 70–76), да бисмо ово егземплификовали: *џросџорија – намешџај у џој џросџорији* (*трпезарија = џросџорија, соба у којој се једе – намешџај за џакву џросџорију*); *именице које означавају какву особину или сџање – џосџуџак којим се изражава џаква особина* (*љубазност = особина онога који је љубазан – љубазан џосџуџак*); *месџо – сџановници џога месџа* (*град = насељено месџо – сџановници џога месџа*).

Дакле, метонимијским значењима у нашим примерима одређује се намештај, поступак, становници каквог места. Без обзира на то да ли су та значења конкретна или апстрактна, у њиховој позадини леже сасвим детерминисани појмови. То се, међутим, не може рећи за метонимијске секундарне реализације именица које означавају посуђе. Проблем је у томе што таква значења описујемо дефиницијама као што је *количина која сџаје у џу џосуду, најраву*. Из овакве дефиниције јасно се види да је појмовна вредност (архисема) овог значења *количина*. Та количина зависи од величине посуде и од врсте материје која се у њу може сместити. А ни једно ни друго није одређено дефиницијом овог значења.¹¹ Према томе, ова метонимија је различита од многих других по томе што се може остварити само у партитивној синтагми. Таква синтагма је минимална јединица за остваривање метонимијског значења. За испољавање свих секундарних семантичких реализација, и оних добијених метафором, као и оних добијених метонимијом, обавезна је, наравно, одговарајућа семан-

¹¹ Та неодређеност метонимијског значења привукла је нашу пажњу, па њој и посвећујемо овај рад. У синтагмама *лиџар млека*, *џона угља* нема квантитативне неодређености, па су, дакле, ове синтагме у семантичком смислу прилично другачије од оних које ми испитујемо. Због тога што наглашава ову различитост, ми смо се определили за поделу партитивних генитива Т. А. Тулине, а не И. Петеа и К. Фелешка (исп. напомену бр. 1).

тичка позиција,¹² која се остварује употребом семантичког детерминатора. Међутим, именица *суџа* у синтагми *џањир суџе* није само детерминатор, колокат који потпомаже примаоцу поруке да декодира метонимијско значење, него је и учесник у остваривању тог значења. Дакле, именицом *суџа* не само што упућујемо на то да се под *џањиром* подразумева количина која може да стане у њега, него и материјализујемо ту количину, одређујући јој облик и димензије.

Да је синтагма *џањир суџе* са метонимијским значењем количине једна лексичка јединица, показује нам семантичка диференцијација при употреби ове синтагме у следећим реченицама: 1) *На стоу је био џањир суџе*; 2) *Појео је џањир суџе*. У првој реченици лексеме које сачињавају синтагму, па самим тим и цела синтагма, употребљене су у својим примарним семантичким реализацијама и због тога та реченица у дубинској структури значи *На стоу је био и џањир и суџа у њему*. У овој реченици се не говори о количини супе, већ се обавештава о два ентитета која су била на столу – једном централом (о тањиру) и другом који је смештен у централни, па је стога перифернији (о супи). Премда се реченицом исказују два ентитета, лексичко језгро синтагме је именица *џањир*, што је проузроковано нашом перцепцијом.¹³ Само у првој реченици можемо говорити о падежној синонимији партитивног генитива и инструментала са предлогом *с*. Дакле, само прва реченица значи да је на столу био *џањир са суџом*. Чак и ако бисмо реченични акценат сместили на именицу *суџа*, синтагма опет не би означавала количину, него би се реченицом наглашавало присуство баш те материје у тањиру, а не неке друге: *На стоу је био џањир суџе, а не џањир џасуља*.

У другој реченици, партитивна синтагма је употребљена у свом секундарном, метонимијском значењу. *Тањир суџе* сада значи количину. Иако говоримо о два ентитета, мислимо само на један, на супу. Лексичко језгро синтагме сада се помера са партитивне речи на партитивну допуну, па је именица *суџа* сада центар.¹⁴

¹² О семантичкој позицији исп. Д. Гортан-Премк (1997: 49–58).

¹³ М. Ивић (1995г) посвећује цео рад лингвистичким консеквенцијама различитог приступа односу део – целина. Рад је инспирисан чињеницом, коју ауторка износи на стр. 215–216., да је „очигледно да однос 'део – целина' можемо перципирати на разне начине и да је то тако стога што пажњу не обраћамо увек на исто. Њу, на име, можемо усредсредити на било које од следећих трију својстава датог односа: *својство хијерархизованости*; *својство неидентичности*; *својство сједињености*.“

¹⁴ Љ. Поповић (1992: 260) констатује да је на синтаксичком плану партитивна реч главна реч синтагме, док је на семантичком плану, како каже аутор, „битна именица односно именичка синтагма у партитивном генитиву, јер се њоме именује појам о коме је стварно реч.“ О семантичко-синтаксичкој диференцијацији у вези са доминацијом једног од чланова партитивне синтагме пише и К. Фелешко (1995: 53): „Као резултат таквог приступа добијамо два главна члана: један главни формално, други значењски; то разбијање принци-

Употреба синтагме о којој говоримо у наведеним двама реченицама показује да *џањир сује* не мора обавезно да означава количину супе која може да стане у тањир. То је доказ да партитивна допуна уз именицу која означава неку посуду не представља семантичку позицију за остваривање метонимијског значења количине и да је целој тој синтагми потребна одговарајућа семантичка позиција која ће омогућити формирање те секундарне реализације. У другој реченици таква је позиција обезбеђена употребом глагола *џојесџи*. Пошто је целој синтагми потребна одговарајућа позиција за остварење секундарног значења, то доказује да је носилац метонимијске трансформације *џосуда – количина која у њу сџане* цела партитивна синтагма, а не само њен партикуларизатор.

Најважнију улогу у обезбеђивању семантичке позиције за реализовање примарног или метонимијског значења синтагми са партикуларизаторима-садржавачима имају глаголи. Међутим, није могуће направити листу глагола који обезбеђују њихово примарно значење и оних глагола који омогућавају секундарно, количинско значење. Очекивали смо да се количинско значење обезбеђује уз глаголе којима се означава припремање или конзумирање хране, а не-метонимијска (примарна) семантичка реализација свим осталим глаголима. Али, наше мало испитивање је показало да се количинско значење реализује и уз глаголе који немају везе са припремом или конзумирањем хране.

Ипак, утврдили смо да је могуће тестирати семантичку вредност синтагми сличних оној каква је *џањир сује* (сличних у том смислу што је партикуларизатор посуда која је увек исте величине и у том смислу што се њиме означава уобичајена посуда за намирнице исказане партитивном допуном). Ако у реченици можемо да заменимо партитивну синтагму партитивном допуном а да се значење реченице (скоро) не промени, то значи да синтагма има количинско значење, а ако синтагму можемо да заменимо партикуларизатором без промене значења реченице, онда је то знак да синтагма има примарно, не-количинско значење.

Тако, на пример, синтагма *флаша џива* у реченицама као што је *Куџио је флашу џива* или *Тражсио је да му дам флашу џива* има количинско значење, јер се може заменити именицом *џиво*, док су синтагме *флаша џива*, *џањир сује*, *џејељара џуна оџушака* употребљене у свом примарном значењу у реченици *Исџразнио је флашу џива/џањир сује/џејељару џуну оџушака*, због тога што се синтагма у њој може заменити само партикуларизатором, уз незнатну промену значења: *Исџразнио је флашу/џа-*

па примарности оцртава истовремено границе партитивног генитива у оквиру других врста адноминалног генитива.“ Видели смо, међутим, да на семантичком плану центар синтагме може бити и партитивна реч (тј. партикуларизатор) и партитивна допуна.

њир/йейљару. У неким случајевима морамо у помоћ да позовемо шири језички контекст или ситуацију у којој је реченица изговорена. У примеру *Носио је флашу йива*, синтагму, вероватно, треба заменити партикуларизатором да би се добило синонимско значење, дакле, највероватније је реч о флаши, међутим, није немогуће претпоставити да је у овој реченици посреди ношење пива. Ипак, у највећем броју примера овај мали тест може да буде користан.

Из свега овога је могуће извући теоријски закључак да носиоци семантичких трансформација не морају бити само појединачне лексеме, већ и неке синтагме. У прилог овоме иде мишљење Т. А. Тулине (1962: 8) да се при синтаксичкој анализи не може делити именичка синтагма са генитивом дѐла. Т. А. Тулина поткрепљује своје мишљење идејама А. В. Текучева и Д. Е. Розентала да, између осталих, и ове синтагме треба анализирати као један реченични члан. Ми смо, утврдивши њихову вишезначност, дошли до истог закључка, али, за разлику од наведених аутора, до њега смо дошли семантичком процедуром и због тога нам се чини да овакве синтагме ни семантички не треба разлагати. Ово отвара широко поље могућих истраживања полисемантичких структура одређених синтагми.¹⁵

О формирању нових значења која настају као резултат семантичког међудејства управног и зависног члана синтагме, односно о семантици синтагме чије је значење различито од значења њених саставних делова, прва је у нашој лингвистици експлицитно писала И. Грицкат (1986). Она се бавила експресивним синтагмама са генитивима, као што су: *сйуб ва-йире*, *сйуб надања*; *сйуб мисаоне целине*; *сйуб деценије*; *сйуб сйубова*; *сйуб од човека*. Значење свих ових синтагми заснива се на метафори. Метафора је у овим примерима стилска фигура, тј. како каже И. Грицкат на стр. 71, „у питању су граматички условљене фигуре, фигуре које се добијају устаљеном техником падежних контаката“. Њихов задатак је да граматичким поступком „генитивизације“ произведу стилски учинак. Наши примери су другачији. Синтагме које анализирамо нису експресивне, нису добијене метафором и немају стилско дејство. За разлику од оних које описује И. Грицкат, наше синтагме су лексичке јединице са полисемантичком структуром. Оне имају примарна, не-количинска и секундарна, метонимијска, количинска значења. Метонимијска значења им, осим тога, нису фигуративна, она немају стилску вредност нити им је

¹⁵ Могло би се рећи да фразеологизми представљају добре примере за лексичке скупове који могу бити употребљени заједно и у номинационам и у секундарном значењу. Међутим, паралела са фразеологизмима није баш сасвим адекватна. Да би фразеологизам био управо то, лексеме које га чине морају бити употребљене секундарно, иначе он не постоји. Синтагма *йањир суйе* постоји и када се њени чланови употребе у примарним и у секундарним семантичким реализацијама.

циљ неконвенционално, песничко изражавање. Она су настала као последица дејства метонимије као лексичког механизма, а не фигуре.

3.3. О лонцу сује. Из досадашњег излагања јасно је да се партитивне синтагме са партикуларизатором који означава посуду могу поделити у две групе – у оне чији партикуларизатор означава посуду која је увек исте или приближно исте величине (*кашика, њањир, чаша*) и у оне чији партикуларизатор означава посуду за чију величину не постоји стереотип или се он разликује од говорника до говорника (*буре, лонац, шерџа*). Објаснили смо у претходној тачки на који се начин користимо метонимијском формулом *џосуда – количина која у њу сџаје*. Разјаснили смо да се постојање ове формуле заснива на метонимијском деловању целокупне партитивне синтагме, а не само партитивне речи. Тиме се обезбеђује конкретизовање метонимијског значења, које иначе не би било могуће, јер се у зависности од материје која може бити садржана у одређеној посуди разликује и њена количина која у ту посуду може да стане, а тиме се, затим, релативизује метонимијско, партитивно значење именице са значењем посуде.

Али, ово важи само за синтагме чији је партикуларизатор именица са значењем посуде у коју стаје увек иста количина материје. То, међутим, није довољно за конкретизовање количинског значења именица које означавају посуде различитих димензија. Сви знамо колико се супе означава синтагмом *џањир сује*, али не знамо колико се супе одређује синтагмом *лонац сује*. Међутим, како рекосмо на почетку, и овакве синтагме се слободно користе у свакодневној употреби. Ша оне, заправо, значе?

Синтагма *лонац сује*, баш као и синтагма *џањир сује*, може бити употребљена не-метонимијски, у својој основној семантичкој реализацији *лонац у којем се налази суја*. Наравно, ово значење се остварује у одговарајућој, неутралној семантичкој позицији, а то се обезбеђује употребом одговарајућег глагола. Исп. на пример, *На сџолу је био лонац сује*.

У наведеном примеру, и синтаксичко и семантичко лексичко језгро синтагме представља именица *лонац*. Значење ове јединице се мења када се, у семантичком смислу, лексичко језгро синтагме помери на партитивну допуну. Тада се остварује количинско, метонимијско значење. У неформалној комуникацији, када извештава о својим свакодневним пословима, домаћица ће рећи *Скувала сам сују за ручак*. Поред тога што се из оваквог исказа подразумева да је за ручак скувана баш супа, а не, на пример, пасуљ, јасно је и то да је припремљена уобичајена количина супе.¹⁶

¹⁶ Да овако употребљене именице имају количинско значење потврђује нам, на пример, и И. Пете (1965: 195), који, такође, покушава да одреди која се количина дрва подразумева.

Међутим, реченицом *Скувала сам лонац сује за ручак* постиже се количинска маркираност. Синтагмом *лонац сује* у овој реченици означава се већа количина супе него што је уобичајено. Количинска маркираност проистиче из вишка информативности која следи из синтагме *лонац сује* у наведеној реченици. Подразумева се да се супа припрема у лонцу, и, ако то није из неких разлога информативно, нема потребе наглашавати ту чињеницу. Синтагма *лонац сује* постаје пертинентна ако се под *лонцем* подразумева *већа количина*. Дакле, реченица *Скувала сам лонац сује* у ствари значи *Скувала сам много сује, више него обично*.

Према томе, у оваквим примерима долази до изражаја још једна лексичка могућност у изражавању количине, а то је могућност прикључивања додатне семе метонимији *количина*. Ту сему бисмо могли описати као *више (или мање) него обично у количинском смислу*. Прикључивање ове семе је засновано на чињеници да неке посуде могу бити различите величине, што омогућава да се истицањем именице која значи посуду преноси утисак о њеној необичности по величини.

Ово истицање се често (али не и обавезно) врши и постављањем реченичног акцента на партикуларизатор, и поред тога што је именица са значењем материје семантички центар синтагме. Када је из семантичке позиције очигледно да се синтагмом означава количина, а да се ипак наглашава партикуларизатор (дакле, посуда), онда се то може објаснити на два начина: или је посуда у функцији партикуларизатора наменски неадекватна за материју која се у њу ставља (исп. *чаша кафе*) или је количински неуобичајена за свакидашње прилике. Постављањем реченичног акцента на именицу која значи посуду говорник наглашава једну од ове две могуће импликатуре. Будући да лонац није наменски неадекватан за кување супе и да лонци могу бити различите величине, саговорник испуњава информативношћу именицу *лонац* у позицији *Скувала сам лонац сује* тиме што га схвата као неуобичајено велик лонац. То не мора бити лонац огромних размера, него само већи од оног који се обично користи.

Укључивање семе коју смо одредили као *више (или мање) него обично* у семантички садржај метонимијског значења количине, назначава пут ка новим семантичким могућностима скривеним у значењском по-

мева у реченици *Он је свако јутро доносио дрва (Каждое утро он приносил дрва)*. Овај пример показује да и у руском језику важи исти семантички механизам за изражавање количине. М. Ивић (1959: 153) наводи примере за српски акузатив мере, количине са обавезним детерминатором и без њега: *Појео је цео хлеб : Појео је хлеб и Појео је један хлеб : Појео је хлеб* где брисање детерминатора доводи до замене значења мере, количине значењем директног објекта. Нама се, међутим, чини да и конструкција са детерминатором, као и она без њега има у исто време и објекатско и количинско значење. Разлика је само у томе што се у првом случају наглашава мера, а у другом обухватање целог предмета глаголском радњом, што представља објекатско значење (које се у овим примерима скоро поистовећује с количинским, на шта нам указује значење детерминатора *цео*).

тенцијалу лексемâ које означавају посуду. Наиме, многе чланице ове тематске групе (укључујући и оне које се односе на посуде увек исте димензије) могу, поред метонимијског, развијати и хиперболично значење. Хипербола је само корак од оног значења које смо анализирали у претходном пасусу: (1) *Појео је лонац сује*. (2) *Појео је кашику сује и журно изашао*. У овим примерима, партитивне синтагме не значе *више* или *мање сује него обично*, већ значе *много* или *мало сује*.

Чињеница да метонимија и хипербола у неким случајевима могу здружено да обликују неке од семантичких реализација синтагми о којима говоримо утемељена је на још једној важној семантичкој особености именица са значењем посуде, како оних које су увек исте величине тако и оних које могу бити различите величине. Све се оне, нарочито ове друге, не користе за сасвим прецизно изражавање количине. Посуде су количински оријентирани у свакодневном животу. За кување или неке друге активности које подразумевају мерење материје посудама није важно то што, на пример, у кашику може да стане 25 грама брашна, него је важно то што у њу стаје *приближно* 25 грама. Не очекује се да у јело сипамо тачно онолико материје колико може да стане у неку посуду, већ приближно толико. Наравно, апроксимативност количинске вредности се увећава код оних посуда које нису увек исте величине. То иде дотле да понекад значење партитивне синтагме с оваквом посудом као партикуларизатором не разумевамо придруживањем *семе више или мање него обично у количинском смислу*, већ само као *нешто материје*, а да се количина одређује врло грубо. Тако би се, можда, могла разумети реченица *Загрејао је шерпу воде*, коју би, ако се не узме у обзир нека посебна ситуација, требало тумачити као *Загрејао је (нешто) воде*. То *нешто* је више него што може да стане, на пример, у шољицу, или у чашу или у шерпицу.¹⁷

3.4. Лексикографска напомена. Из свега овога следи да све лексеме тематске групе *посуда* могу да развијају метонимијско значење *количина која стаје у њу посуду*. Разликује се једино начин на који оне то остварују, односно да ли означавају само количину материје која може да стане у њих (*шањир сује*) или им је пак ова семантичка компонента од мање важности, а важније су семе које се односе на неподударност са очекиваном количином материје (*лонац сује*) или на наглашавање чињенице да је у питању нека количина материје која је грубо одређена (*шер-*

¹⁷ Ако је реченични акценат на именици *шерпа*, синтагма *шерпа воде* могла би се разумети као неочекивано мала или велика количина воде у односу на очекивану количину. То је оно значење које смо егземплификовали реченицом *Скувала сам лонац сује*. Међутим, партикуларизатор у реченици *Загрејао је шерпу воде*, није у потпуности лишен информативности као у синтагми *лонац сује*. Сасвим је природно да се супа кува у лонцу, али загревање воде није везано за шерпу. Она се може грејати и у другим посудама. Шерпом се не прецизира количина воде, али се даје најопштија представа о њој.

ѿа воде). У сваком случају, то што наши речници не бележе метонимијско значење количине уз сваку лексему која означава посуду, сматрамо лексикографским пропустом. Такође, сматрамо погрешним то што се ово значење често одваја од примарне семантичке реализације само знаком тачка-запета (;). Метонимијску (количинску) семантичку реализацију треба одвојити због тога што је то значење сасвим посебно и због тога што се оно остварује само у партитивној синтагми. Било би оправдано чак ово значење обрадити као израз уз именицу са значењем неке материје која се типично држи у посуди чије се име дефинише, а у дефиницији навести још примера за материје уз чија имена се остварује количинско значење посуде. Ако није могуће ништа мењати у начину дефинисања ових лексема, требало би бар уједначити поступак њихове обраде у описним реченицама.

4. О синтаксичко-семантичким типовима партикуларизације.¹⁸

Могле би се издвојити три основне врсте партикуларизације. То су (1) *имплицитна партикуларизација*, (2) *регуларна партикуларизација* и (3) *партикуларизација с обавезним дејтерминатором*.

4.1.1. О имплицитној партикуларизацији пише М. Ивић (1980: 5–6): „партикуларизатор квантификативног карактера се не изриче, али се подразумева. То се догађа обично у жаргону ресторана приликом наручивања одређених јела и пића: *ѿри ѿива, две ѿелеће чорбе, две мусаке, један ѿасуљ и ѿри кафе* и сл.“¹⁹ Могли бисмо додати да се овај тип имплицитне партикуларизације употребљава и ван ресторана, али није подједнако уобичајен за све врсте намирница. На овај начин се чешће квантификују: (а) она јела и пића за која постоји уобичајена посуда из које се конзумирају; (б) она јела и пића која се конзумирају више пута дневно; (в) она јела и пића чија имена не могу изазвати двосмисленост.

Први услов није задовољен у примеру *Појео је две соли*. Из ове реченице није јасно на коју се количину соли мисли, јер за со не постоји уобичајена посуда која би могла да се подразумева као мера.

Други услов није испоштован у примеру *Појео је ѿри сује*²⁰. Изван ресторана ова квантификација је врло необична у односу на *Појео је ѿри*

¹⁸ Идеју, као и главне смернице за поделу коју ћемо навести, дају нам радови М. Ивић (1980; 19956).

¹⁹ Ђ. Оташевић (1985: 54) говорећи о множини неких градивних именица, наводи пример именице *сајун* уз коју се партикуларизатори уопште не употребљавају. „Фрагментаризовање сапуна требало би уједно да буде и партикуларизовање, али тако није јер се осећа као да је партикуларизација већ претходно извршена.“ Ову појаву аутор назива *унуѿрашњом партикуларизацијом*.

²⁰ Ово би, евентуално, могло значити: *Појео је ѿри врсије сује*, али само у оним срединама (каква је, на пример, Пољска) где се кува више врста супа за један ручак, а то није случај са нашом средином.

шањира сује, чиме се информише и о количини поједене супе и о томе да је та количина неуобичајено велика. Ако је количина уобичајена, рећи ћемо *Појео је сују*, али не и *Појео је једну сују*. Међутим, често ћемо чути *Појио је њри кафе*. То је зато што се кафе, за разлику од супе, пије више пута дневно.

Трећи услов није задовољен у примеру *Појео је један њасуљ*, зато што се под пасуљем подразумева и зрно и јело. Име јела добијено је регуларном метонимијом која се темељи на формули *њоврће – јело које је од њега њрињремљено*. У ресторану се подразумева да синтагма *један њасуљ* именује порцију пасуља, док изван ресторана то не мора да буде тако. Слично је и са другим јелима која су справљена од истоверских појединачних састојака, као што су грашак, кромпир итд. Тешко да ће неко реченицу *Појео је два кромњира* разумети као *Појео је две њорције кромњира*, него ћемо *два кромњира* разумети као *две крњоле кромњира*. Мање проблема с амбигвитетом има код оних јела која су састављена од више различитих намирница. Таква је, на пример, *мусака*, коју помиње и М. Ивић у примеру *две мусаке*. Именице које означавају оваква јела чешће се јављају са бројем као имплицитним партикуларизатором.

4.1.2. Проширили бисмо излагање о имплицитној партикуларизацији још једним типом ове појаве. Пре него што је изложимо, навешћемо једну важну напомену као увод у проблем. Приметили смо да на когнитивном плану можемо говорити о *нивоима њарњикуларизације*.²¹ Они се заснивају на нашем очекивању различите количине исте материје у вези са различитим околностима: применом, фазама припреме, добављањем, конзумирањем итд. Те околности су у реченици одређене семантичком позицијом именице која означава неку количину материје. Тако, семантичка позиција именице *суја* у реченицама *Појела је сују* и *Скувала је сују* и без икаквог партикуларизатора указују на различите количине супе. Дакле, кад је реч о кувању супе, и говорник и саговорник размишљају о литрима супе, а кад је реч о њеном конзумирању, учесници комуникације размишљају о децилитрима супе. Ако нам неко саопшти да је *Пењар кујио вино*, помислићемо на боцу вина, а ако чујемо да је *кујио вино јер вечерас има гостје*, помислићемо на неколико боца. Ове количинске

²¹ Идеју о нивоима партикуларизације добили смо према нивоима категоризације у когнитивној лингвистици (исп. J. R. Taylor, 1991: 46–51). Појмове за предмете који нас окружују категоризујемо на више нивоа по општости. Постоји базични ниво помоћу кога људи нормално разговарају о реалности. По Џ. Р. Тејлору (J. R. Taylor, 1991: 48–49), „ако би странац показао на столицу на којој седим и питао шта је то, одговор би био *столица*, а не *део намештаја*, иако би и тај одговор био тачан.“ И количину материје теоријски можемо разумевати као мању или већу, ако уз именицу која је означава не стоји партикуларизатор. Међутим, практично, ми се у случајевима формално непотпуне партикуларизације, ипак, споразумевамо о количини.

претпоставке когнитивне су природе и леже у основи нашег разумевања имплицитне партикуларизације.

4.1.3. Семантичка позиција именице *суџа* у реченици *Појео је суџу и друго јело* сугерише да је супа (а) оброк (на то указује значење и глагола у предикату и другог дела напоредне конструкције); (б) да је у количинском смислу то уобичајени оброк (на то указује изостанак партикуларизатора). Пошто уобичајена количина супе као obroка стаје у тањир, онда из (б) следи да *Појео је суџу* значи исто што и *Појео је (један) тањир сује*. Исто тако, *Појио је кафу* = *Појио је шољицу кафе* = *Појио је једну кафу*.²² Из ових примера можемо извести следећу правилност: уз глаголе који значе конзумирање, именице којима се означава неко јело или пиће и које су употребљене без партикуларизатора, у ствари представљају ону количину те материје која представља њену уобичајену порцију.

На сличан начин разумевамо и реченицу *Скувала је суџу*. Овога пута семантичка позиција именице *суџа* сугерише другачији ниво партикуларизације. Реч је, сада, о количини која може да стане у лонац, јер је лонац посуда у којој се супа обично кува. Према томе, *Скувала је суџу* значи исто што и *Скувала је лонац сује*.²³

4.1.4. У примерима које смо навели, формално непотпуна партикуларизација испољава се изостављањем партикуларизатора. Међутим, има при-

²² В. фусноту број 15.

²³ Примери које наводимо у вези с имплицитном партикуларизацијом (*Појео је суџу, појио је кафу, скувао је џасуљ*) отварају проблем конкуренције у употреби акузатива и партитивног генитива у функцији директног објекта. Наиме, наше језичко осећање предност даје акузативу. Објашњење можда лежи у томе што се акузатив у савременом језику шири на штету партитивног генитива (М. Стевановић, 1989: 205–206) или у размишљању Д. Гортан-Премк (1971: 88) да се „поред партитивности оваквим синтагмама с генитивом обележава и неодређеност објекта. Ова се семантичка неодређеност морфолошки потврђује и тиме што су имена у генитиву готово по правилу и граматички недетерминисана; нпр.: 'дечацци се растуре да набаве *баруџа*' – *баруџа* значи: колико год нађу барута и каквог год нађу (неодређеност и по квалитету и по квантитету), док у реченици: 'набраше *баруџи*: три патроне ... и неколико фишека' – *баруџи* означава појам потпуно одређен и по квалитету и по квантитету.“ Употреба акузатива без партикуларизатора у нашим примерима очигледно би била необична кад се тај партикуларизатор не би подразумевао. То потврђује да је, на пример, именица *суџа* у реченици *Појео је суџу* заиста имплицитно партикуларизирана. Да напоменемо још и то да у руском језику, бар према мишљењу које износи И. Пете (1965: 195–196), важе понешто другачија правила. Партитивност се, према овом аутору, уз глаголе несвршеног вида исказује акузативом, а уз глаголе свршеног вида партитивним генитивом. Конструкцијом *несвр. гл. + акузатив* исказује се процес одвајања дела из масе предмета (*Я смойрел иногда, как она наливала чай, махала ногой или йодносила ложку ко рџу...*), а конструкцијом *свр. гл. + партитивни генитив* исказује се факт одвајања из масе предмета (*Мы закурили крейчайшего самосада и долго молчали*). Партитивни генитив се користи уз несвршене глаголе само ако они означавају молбу, жељу и сл. (*verba desiderandi*). Ово ограничење у вези са глаголским видом не односи се на српски језик. У вези с овим, исп. и услове које наводи К. Фелешко (1995: 56–57) што обезбеђују партитивном генитиву примат у односу на акузатив без предлога у функцији право објекта.

мера за имплицитну партикуларизацију која се манифестује изостављањем партитивне допуне: *Појушио је њуну њејелару, њојо је њун чајник*.²⁴

4.2. Под регуларном партикуларизацијом (термин је наш) подразумевамо најчешћи облик партикуларизације, а то је онај помоћу партикуларизатора: *џањир сује, шоља чаја, чаша воде*. Том проблему посвећен је највећи део овог рада.

4.3. Партикуларизација са обавезним детерминатором. О обавезним детерминаторима писала је М. Ивић: „Обавезни детерминатори су језички облици који се из дате конструкције с управном речју X не могу избацити без релевантних последица на информативном плану.“ (М. Ивић, 1995б: 178). Примери: *девојка црних очију : *девојка очију; враџио се њрошлог њејка : *враџио се њејка* (*ibid.*: 181). М. Ивић (*ibid.*: 185) закључује да словенски падежи могу бити (а) слободни; (б) везани за обавезну употребу предлога; (в) везани за обавезни детерминатор. Ауторка (1995в) је посветила пажњу обавезној детерминацији квалитативног типа. Ми ћемо се бавити обавезном детерминацијом квантитативног типа, чиме ћемо покушати да употпунимо и потврдимо схватања М. Ивић о овом проблему.

У примерима као што је *На столу је била њејелара њуна ојушака*, партикуларизација није могућа без обавезног детерминатора *њун*. По томе се овакве синтагме разликују од оних као што је *џањир сује*, у којима није обавезан детерминатор. Односно, није обавезно његово експлицирање. Сматрамо да и имплицитна и регуларна партикуларизација подлежу имплицитној детерминацији²⁵ помоћу неизреченог, а подразумеваног придева *њун*. Из реченице *Појео је џањир сује*, јасно је да је он био пун или приближно пун. Да није тако, не би била задовољена метонимијска формула *њосуда – количина која сџаје у џу њосуду*, а на њој се заснива количинско значење именице која означава посуду. У реченици *Појео је сују*, ако је из контекста јасно да *суја* означава количину, подразумева се и детерминатор *њун* и партикуларизатор *џањир*.

Међутим, због чега у синтагми *њејелара њуна ојушака* детерминатор мора да се експлицира? ²⁶ Разлог видимо у томе што је пепелара уобичајена

²⁴ Објашњење овог вида имплицитне партикуларизације в. у делу рада посвећеном партикуларизацији с обавезним детерминатором.

²⁵ О имплицитној детерминацији коју илуструју примери [*Ено га онај*] *човек с ногом*, што у ствари значи *Ено га онај са дрвеном ногом или главић мома, сџасиџа девојка*, што значи *момак са великом главом, девојка са лејим сџасом*, в. М. Ивић (1995в: 190). Исп. и четири типа имплицитне обавезне детерминације које наводи М. Радовановић (1972: 229–231).

²⁶ М. Ивић (1995б; 1995в) објашњава да у конструкцијама са експлицираним обавезним детерминатором изостављање детерминатора може да доведе до бесмислености конструкције (исп. *девојка црних очију : *девојка очију*) или до добијања новог значења (исп.

посуда за опушке. Опушци се одлажу само у праву или импровизовану пепељару. Због тога је синтаagma *йейељара ойушака* недовољно информативна у односу на, рецимо, *йањир сује*. У тањир могу да се сместе и многа друга јела, и, захваљујући томе, синтаagma добија на информативности. Придевом *йун* у синтагми *йейељара йуна ойушака* наглашава се количина, па се тиме постиже и њена комуникациона вредност. То што се опушци одлажу само у пепељару ствара могућност формално непотпуне партикуларизације, која се огледа у изостављању партитивне допуне и задржавању детерминатора, на пример, *Појушио је йуну йейељару*.²⁷ Детерминатор остаје обавезан, јер не кажемо **Појушио је йейељару*. Све ово могло би се, вероватно, проширити и на остале синтагме чији главни члан означава посуду за само једну намирницу, а зависни члан означава баш ту намирницу – ако имају количинско значење, ове се синтагме обавезно детерминишу придевом *йун* и имају описани облик имплицитне партикуларизације.

Напомена о библиоџеци. Требало би да ово правило важи и за неке синтагме са другачијим, али сличним значењем, чије главне речи спадају у *садржаваче*. Међутим, није увек тако. Не звучи нам необично, на пример, *Тај је йрочиџао библиоџеку*, ако желимо да кажемо да је неко прочитао много књига. Пошто се библиотека користи само за књиге, папире, документа, очекивали бисмо према аналогiji са *йейељаром йуном ойушака*, и *библиоџеку йуну књига* (*Тај је йрочиџао йуну библиоџеку књига*). Међутим, очекивани експлицитни детерминатор овде није обавезан. То је због тога што се библиотека састоји из књига – ако их нема, нема ни библиотеке. Пепељара постоји и без опушака. Дакле, у семантички садржај именице *библиоџека* инкорпорирано је значење именице *књига*, јер је *библиоџека* примарно *књижница*, *збирка књига* (по *Речнику САНУ*). Из ове дефиниције се види и то да комплетна збирка сачињава библиотеку. Због свега тога именица *библиоџека* може да се употребљава као партикуларизатор и онда када ни партитивна допуна ни детерминатор *йун* нису изречени. Друга могућност је да су обе ове јединице изречене уз партикуларизатор. Необична је, као и код *йейељаре*, трећа теоријска могућност: *библиоџека књига*. Без детерминатора, а уз партитивну допуну, ова синтаagma је још неинформативнија од *йейељаре ойушака*, јер, како рекосмо, пепељара постоји без опушака, а библиотека не постоји без књига.

Чекао је цело йролеће : Чекао је йролеће). Исто мишљење заступа и М. Радовановић (1972: 231–236), што је очигледно из примера које он наводи. Међутим, нико од њих не говори о обавезној детерминацији у конструкцијама типа *йейељара йуна ойушака*, *сланик йун соли*. Ова обавезна експлицитна детерминација је другачија по томе што изостављање детерминатора не води у бесмисленост нити у друго значење. Ипак, употреба придева *йун* у нашим примерима није факултативна.

²⁷ Наведени пример је из жаргона пушача.

Пример са библиотеком значајан је и због тога што показује још један тип партикуларизације. Примером *Појушио је ѿуну ѿејелару*, објаснили смо имплицитну партикуларизацију без партитивне допуне. У реченици *Прочиѿао је библиоѿеку*, партикуларизација је формално још непотпунија, јер је у овом примеру могуће изостављање и детерминатора. Разлог за могућност изостављања детерминатора видимо у томе што се библиотека састоји из књига, док се пепелара не састоји из опушака. Детерминатором и значењем предиката се обезбеђује одговарајућа семантичка позиција за количинско значење именице *ѿејелара*. Очигледно да предикат у оваквим примерима не може самостално да укаже на количинско значење именице.

Напомена о још неким партитивним синтагмама. У поглављу о партитивном генитиву, М. Стевановић (1989: 199) пише да се овај генитив обавезно додаје уз придев *ѿун* и наводи за то следеће примере: *кућа ѿуна жена* (*Кућа је ѿуна жена*), *очи ѿуне суза* (*Очи су му ѿуне суза*), *воз ѿун војника* (*Воз је однекуд већ био ѿун војника*), *ѿодрум ѿреѿун девојака и деце* (*Подрум, сав на сводове, био је ѿреѿун девојака и деце*). Заинтересовало нас је постоји ли нека правилност која изазива обавезност употребе детерминатора *ѿун* у овим синтагмама и могу ли се том правилношћу, ако је има, објаснити и примери као што је *ѿејелара ѿуна оѿушака*. Приметили смо да се синтагме у којима партитивна допуна означава биће, а које се употребљавају без детерминатора могу разумевати на два начина: партитивно и посесивно. *Кућа*, *воз* и *ѿодрум* у примерима *кућа женâ*, *воз војникâ*, *ѿодрум девојака и деце* могу припадати женама, војницима, девојкама и деци, али могу бити и испуњени њима. Због тога је детерминатор обавезан у оба случаја, било да треба експликовати партитивно или посесивно значење. Партитивно значење се недвосмислено постиже детерминатором *ѿун*, иако је овај придев, независно од конфронтације са супарничким значењем, излишан, јер се подразумева да је кућа пуна женаâ и воз пун војникâ чим се њихов број изражава метонимијски. Посесивно значење се постиже најразличитијим детерминаторима који немају квантификативно значење. Придев *ѿун* у синтагми *очи ѿуне суза*, дакле уз партитивну допуну која не значи биће, има исту семантичку функцију као у примеру *ѿејелара ѿуна оѿушака*. Пошто се подразумева да сузе потичу из очију и да само очи могу бити испуњене сузама, онда се нарочито наглашавање велике количине суза (односно, велике туге) постиже обавезном употребом детерминатора.²⁸

²⁸ Навођењем ових двеју семантичких функција придева *ѿун* нисмо имали намеру да прикажемо све његове вредности када се употребљава као обавезни детерминатор у партитивним синтагмама, већ да одредимо разлоге за његову употребу у синтагмама које су предмет нашег рада.

5.1. Закључак. Уочили смо да су све семантичке и синтаксичке правилности које смо побројали у вези са синтагмама чији партикуларизатор има значење посуде предодређене једним не-лингвистичким параметром, а то је уобичајеност или неуобичајеност држања материје у одређеној посуди. У вези с тим постоје четири релевантне могућности које доводе до семантичко-синтаксичких резултата: (1) када је уобичајено да се нека материја држи или припрема у некој посуди; (2) када није уобичајено да се материја држи ли припрема у некој посуди; (3) када нека материја може да се држи само у једној посуди; (4) када нека посуда може да се користи само за једну материју. Уз уобичајено/неуобичајено везивање материје за неку посуду подразумева се да увек морамо имати у виду ниво партикуларизације: на пример, и тањир и лонац су уобичајене посуде за супу, али је тањир уобичајен за конзумирање, а лонац за кување супе.

Прва могућност. Прву могућност (када је уобичајено да се нека материја држи или припрема у некој посуди) илуструје синтагма *тањир супе*. Уобичајено је да се супа једе из тањира и да је тањир супе стандардна количина ове материје која се поједе за један оброк. Из тога следи: а) могућност имплицитне партикуларизације, која се огледа у томе што из реченице *Појео сам супу* прималац информације закључује да је реч о тањиру супе; б) могућност нарочитог наглашавања количине у примерима регуларне партикуларизације. Ако већ можемо да изразимо количину без партикуларизатора, онда његова употреба подразумева изразито наглашавање количине, која је за дату ситуацију неодговарајућа, а иначе је стандардна (ова се могућност посебно запажа код оних посуда које могу бити различите величине, као што је *лонац*). Из реченице *Скувала сам лонац супе* следи да је та количина неуобичајена; в) комбиновањем метонимије и хиперболе те заменом нивоа партикуларизације могуће је у оваквим примерима постићи прилошко значење целе синтагме *мало* одн. *много*. У реченици *Појео је лонац супе* заменили смо онај ниво партикуларизације који узимамо у обзир када мислимо на конзумирање нивоом који подразумевамо када мислимо на кување и тиме добили сасвим ново значење синтагме.

Друга могућност. Другу могућност (када није уобичајено да се материја држи или припрема у некој посуди) илуструју примери *Попио је чашу кафе* или *Скувао је лонац кафе*. Уобичајено је да се кафа пије из шоље, а не из чаше, и да се кува у цезви, а не у лонцу. Из тога следи: а) обавезност регуларне партикуларизације, јер се у овим случајевима количина не подразумева; б) у семантичком смислу, поред тога што се овим синтагмама прецизира количина материје, партикуларизатор је често семантички (а не само синтаксички) центар синтагме, зато што се вр-

ста посуде, због своје неадекватности, наглашава; в) и овде је могућа хиперболизација (*Поџио је лонац кафе = Поџио је много кафе*), која је последица неприкладности посуде за дату намену.

Трећа могућност. Дobar пример за трећу могућност (када нека материја може да се држи само у једној посуди) јесте *Просуо је њеџелару њуну оџушака*. Опущи се одлажу само у пепелару. Из тога следи: а) партикуларизација с обавезним детерминатором *џун*, чиме се наглашава количина опушака, јер би без детерминатора ова синтагма била неинформативна, имала би скоро плеонастичку структуру; б) везивање материје само за једну посуду предуслов је за један тип формално непотпуне партикуларизације који се испољава у могућности изостављања партитивне допуне, али уз задржавање детерминатора: *Поџушио је њуну њеџелару*.

Четврта могућност. Четврту могућност (када нека посуда може да се користи искључиво за једну материју) илуструје пример *Поџио је џун чајник чаја*. У чајнику се кува само чај. Из тога следи а) партикуларизација с обавезним детерминатором, којом се и овог пута наглашава количина чаја. *Чајник чаја* још више него *њеџелару оџушака* примамо као плеоназам; б) везивање посуде само за једну материју доводи до истог типа формално непотпуне партикуларизације уз обавезни детерминатор као код *њеџеларе оџушака*: *Поџио је џун чајник*.

5.2. И још нешто што сматрамо важним. Синтаксички центар свих синтагми које су предмет рада чини партикуларизатор – именица са значењем посуде. У семантичком смислу постоје четири могућности, а на њих нас упућује семантичка позиција: (1) лексичко језгро је партикуларизатор: *На сџолу је био џањир сује*. У овом примеру се говори о тањиру (у којем се налази супа). Дакле, реч је и о тањиру и о супи, али је информативни фокус на именици *џањир*. (2) Друга могућност је подврста прве – лексичко језгро јесте партикуларизатор, али је и партитивна допуна семантички наглашена: *На сџолу је био џањир сује, а не џањир џасуља*. У овом примеру реч је о тањиру, али се скреће пажња и на његов садржај. Информативни фокус сада наглашеније пада не само на садржавач него и на оно што је у њему. (3) Лексичко језгро је партитивна допуна: *Појео је џањир сује*. У овом примеру се говори о количини супе, дакле, о супи. Иако је реч о тањиру и о супи, у непосредној визури је супа. Количинско значење се остварује целом синтагмом, а не само партикуларизатором. (4) Четврта могућност је подврста треће – лексичко језгро јесте партитивна допуна, али је и партикуларизатор семантички наглашен: *Поџио је лонац к а ф е / Поџио је чашу к а ф е*. Реч је о количини кафе, дакле, о кафи, међутим, скреће се пажња и на партикуларизатор – у првом примеру зато што је количински неубичајен, а у другом примеру зато што је наменски неадекватан.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Гортан-Премк, Д. (1971) *Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику*, Београд.
- Гортан-Премк, Д. (1984–1985) „Још о регуларној полисемији“, *Зборник Машице српске за филологију и лингвистику XXVII–XXVIII*, 183–188.
- Гортан-Премк, Д. (1997) *Полисемија и организација лексичког система у српскоме језику*, Београд.
- Грицкат, И. (1986) „Експресивне синтагме са генитивима у српскохрватском језику“, *Јужнословенски филолог XLII*, 71–95.
- Драгићевић, Р. (1986) „О неким парадигматским лексичким скуповима“, *Наш језик XXXI/1–5*, 96–106.
- Ивић, М. (1959) „Српскохрватски падежни облици обавезно праћени одредбом као помоћним морфолошким знаком“, *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду IV*, 151–163.
- Ивић, М. (1980) „О партикуларизаторима“, *Јужнословенски филолог XXXVI*, 1–12.
- Ивић, М. (1982а) „О регуларној полисемији у лексиколошкој теорији и лексикографској пракси“, *Лексикографија и лексикологија* (зборник реферата), Београд – Нови Сад, 77–83.
- Ivić, M. (1982b) „Slavic Fruit and Vegetable Names and Countability“, *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics XXV/XXVI*, 209–211.
- Ивић, М. (1995а) „Избројивост онога што именица означава као граматички проблем“, у: *Лингвистички огледи* (друго издање), Београд, 9–37.
- Ивић, М. (1995б) „О словенским обавезним детерминаторима“, у: *Лингвистички огледи* (друго издање), Београд, 177–187.
- Ивић, М. (1995в) „О семантичким околностима од којих зависи обавезна детерминација квалификативног типа“, у: *Лингвистички огледи* (друго издање), Београд, 187–195.
- Ивић, М. (1995г) „Лингвистичке консеквенце различитог приступа односу 'део-целина'“, у: *Лингвистички огледи* (друго издање), Београд, 213–223.
- Коен, Л. (1980) „Семантички параметри у синтакси“, *Јужнословенски филолог XXXVI*, 13–23.
- Оташевић, Ђ. (1985) „Унутрашња партикуларизација“, *Знак*, год. XIV, бр. 19, 54–55.
- Пете, И. (1965) „Родительный партизивный в современном русском языке“, *Scando-Slavica XI*, 186–197.
- Пипер, П. (1983) *Заменички прилози (грамаички стајус и семантички стајови)*, Нови Сад.

- Радовановић, М. (1972) „Општелингвистички аспект категорије 'обавезни детерминатор' у синтакси“, *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду* XV/1, 211–240.
- Речник МС: Речник српскохрватског књижевног језика*, Матица српска, Нови Сад, 1967–1976.
- Речник САНУ: Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Српска академија наука и уметности, Београд, 1959–.
- Сепир, Э. (1993) „Целостность“ у: *Избранные труды по языкознанию и культурологии*, Москва, 386–409, превео Н. В. Перцов. У оригиналу: E. Sapir, „Totality“, *Language Monograph* 6, 1930, 6–28.
- Станојчић, Ж. и Љ. Поповић (1992) *Грамаџика српског језика*, Београд –Нови Сад.
- Стевановић, М. (1989) *Савремени српскохрватски језик*, књ. II (четврто издање), Београд.
- Taylor, J. R. (1991) *Linguistic Categorization, Prototypes in Linguistic Theory*, London.
- Тулина, Т. А. (1962) „Грамматический анализ именных словосочетаний с родительным части и совокупности“, *Русский язык в школе* 5, 7–10.
- Фелешко, К. (1995) *Значења и синџакса српскохрватског гениџива*, с пољског превела Г. Јовановић, Београд.

ON PARTICULARIZERS-CONTAINERS

Summary

This paper introduces a special type of particularizers: particularizers-containers. From the syntactic and semantic point of view, the syntagms with this kind of particularizers are indivisible lexical units. Various nuances of meanings of the syntagms are analyzed, and they are classified according to semantic and syntactic criteria. It is suggested how they should be treated in dictionaries.

Rajna Dragičević

